

Türk Dövlətləri Təşkilatının (TDT) Dövlət Başçıları Şurasının zirvə toplantısının yekunları üzrə imzalanmış "Qəbələ Bəyannaməsi" birliyin iqtisadi və mədəni inkişafa sadıqlığını üzə çıxardı, eyni zamanda təşkilatın üzvləri arasında fikir ayrılıqlarının olmadığı da bir daha təsdiqləndi. Gündəliyin təhlükəsizlik məsələləri, hərbi təlimlərə çağırışlar və Türkiyə prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın təklifi ilə həttə Suriyanı da əhatə edə biləcək "TDT+" təşəbbüsü kimi genişlənməsi ekspertlər tərəfindən üzv dövlətlərin xarici siyasətində orta q məxrəcləri müəyyənləşməsi kimi qəbul edildi.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev TDT-yə sədrliyə başlayarkən təşkilatın birləşdirici gücünü vurğulayıb: "Bizim orta q tarixi və etnik köklərimiz, dillərimiz bizi bir ailə kimi birləşdirir". O, bu konsepsiyayı daha da inkişaf etdirərək, 2026-cı ildə TDT ölkələrinin birgə hərbi təlimlərinin Azərbaycanda keçirilməsi təşəbbüsünü irəli sürüb. Ölkənin hazır olduğunu nümayiş etdirmək üçün İlham Əliyev mühüm təcrübəni, o cümlədən son bir ildə Türkiyə ilə keçirilən 25-dən çox ikitərəfli və çoxmillətli hərbi təlimləri misal çəkib. Azərbaycan Prezidentinin təklifi TDT-nin üzv dövlətləri tərəfindən razılıqla qarşılanıb. Görüşlər zamanı əlbəttə, hər bir lider öz milli və dövlət maraqlarına uyğun olaraq təkliflərini də irəli sürdü. Bu arada, türk ölkələrindən kənarda əməkdaşlığın genişləndirilməsinə yönəlmiş "TDT+" təşəbbüsü yeni tərəfdaşların cəlb edilməsi mexanizmi kimi müsbət qarşılanıb.

Məsələn, Qazaxıstan prezidenti Kasım-Jomart Tokayev Kibertəhlükəsizlik Şurasının və Rəqəmsal İnnovasiya Mərkəzinin yaradılmasını təklif edib. O, həmçinin TDT çərçivəsində iri ticarət, iqtisadi və logistika layihələrinin inkişafının vacibliyini vurğulayıb və Asiyada Qarşılıqlı Fəaliyyət və Etimad Tədbirləri üzrə Müşavirənin (CICMEA) türk regionunda sabitliyin, təhlükəsizliyin və sülhün möhkəmləndirilməsində müstəsna rolunu və potensialını yüksək qiymətləndirib.

Astana TDT-nin hərbi-siyasi perspektivləri və ya bütün türk xalqları üçün orta q əlifbanın tətbiqi ideyasını dəstəkləyib. Türkiyə lideri Rəcəb Tayyib Ərdoğan xüsusilə "türk dili üçün böyük dil modeli"nin yaradılmasının sürətləndirilməsinin zəruriliyini bəyan edib. Tokayev Qazaxıstanın xarici geosiyasi oyunlara və iyerarxi münasibətlərə qarışmaqdan çəkinməklə iqtisadi, humanitar və mədəni əməkdaşlığa sadıqlığını bir daha təsdiqləyib.

Özbəkistan prezidenti Şavkat Mirziyoyev Yaxın Şərq, Ukrayna, Əfqanıstandakı vəziyyət və "İranın nüvə proqramı ilə bağlı problemlər"lə bağlı ciddi narahatlığını bildirib. O, "aparıcı qlobal güclərin ədalətli dünya nizamının yaradılması, qarşılıqlı etimadın və təhlükəsizliyin təmin edilməsi üzrə yeni planlarını" alqışlayıb və regional və qlobal təhlükəsizlik məsələlərinə vahid yanaşmaların işlənilməsi məqsədilə Özbəkistanın ərazi icmalarının xarici işlər nazirləri və kəşfiyyat xidmətləri rəhbərlərinin ilk birgə iclasının Səmərqənddə keçirilməsini təklif edib. Mirziyoyev həmçinin Türk Sənaye Alyansının yaradılması və təşkilat ölkələri arasında iqtisadi əməkdaşlığın gücləndirilməsi təşəbbüsü ilə çıxış edərək, Orta Dəhlizin tikilməkdə olan Çin-Qırğızıstan-Özbəkistan dəmir yolu və perspektivli Trans-Əfqan Dəhlizinin birləşdirilməsinin regionda "coxsahəli strateji avtomobil yolları sistemi" yaradacağını vurğulayıb.

Türkmənistanın Xalq Məsləhətinin rəhbəri Qurbanqulu Berdiməhəmmədovun Mərkəzi Asyanın digər üç türk ölkəsinə - Qazaxıstan, Qırğızıstan və Özbəkistana aprel səfəri çox diqqətəlayiq və nümayişkarana olub. Üstəlik, səfərlər bu ölkələrin paytaxtlarına deyil, türk dünyasının müqəddəs yerləri olan Türküstan, Səmərqənd və Qırğızıstanın mənəvi mərkəzi olan Çingiz Aytmatovun adını daşıyan Ruh-Ordoya baş tutub. Məhz bu, türkən ruhunu, dilini və tarixini bütün rən-

TDT-nin Qəbələ Zirvəsi

Türk Birliyində hərbi əməkdaşlıq prioritet olaraq qalır

TDT dərinləşir və genişlənir

gərəngliyi ilə kimin daşdığını, türk siyasətinin zəbt etdiyi, türkən hər şeyini türkcesi ilə əvəz etməyə cəhd edən həmin türkən doğuş haqqının nümayişi idi. Maraqlıdır ki, Qurbanqulu Berdiməhəmmədovun səfəri Paris səfəri ilə davam edib və orada prezident Makron tərəfindən qəbul edilib.

TDT üzvlərinin birlik daxilində tarifi siyasətini birləşdirmək niyyətləri də eyni dərəcədə alqışlanmalıdır. Baxmayaraq ki, bəzi TDT üzvləri Aİİ-nin üzvüdürlər və burada tarifi siyasəti əsasən qurulub və qüvvədədir, amma bununla bağlı bir çox sualları var. Təəssürat yaranır ki, zirvədən zirvəyə qədər TDT-də layihələr və sxemlər getdikcə daha çox qlobal xarakter almaqdadır, eyni zamanda ən ciddi ziddiyyətlər belə türk həmrəyliyi ilə aradan qaldırılır.

Birliyə nail olmaq üçün TDT-də tək cə iqtisadiyyata diqqət yetirmək yox, həm də hərbi potensialı fəal şəkildə inkişaf etdirmək lazımdır. Ona görə də təşkilat inadla özünü ilk növbədə türk dövlətlərinin hərbi ittifaqına, yalnız bundan sonra başqa hər şeyə çevirəcək. Bu kontekstdə Prezident İlham Əliyevin 2026-cı ildə birgə hərbi təlimlər keçirmək təklifi də təsadüfi deyil. Qazaxıstan və Özbəkistan üçün çoxvektorlu xarici siyasət prioritet olaraq qalır və onların liderləri çətin ki, bununla bağlı güzəştə getsinlər. Lakin tarixi təcrübənin göstərdiyi kimi, geosiyasi qırılma xətləri olan regionlarda həddindən artıq çoxvektorlu siyasət yeritmək daxili sabitliyin pozulması riskini daşıya bilər. Beləliklə, "orta səviyyəli" dövlətlər istər-istəməz formalaşmaqda olan güc mərkəzlərinə nisbətən daha aydın mövqeləşdirmə ehtiyacı ilə üzleşirlər.

Türk Dövlətləri Təşkilatı (TDT) sırf mədəni mütəfiqlikdən "strateji həmrəylik platforması"na çevrilib. Bunu oktyabrın 7-də Azərbaycanda keçirilən TDT sammitində çıxış edən Türkiyə prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan deyib. İştirakçılar ticarət və investisiyalardan tutmuş kibertəhlükəsizliyə qədər müxtəlif sahələrdə əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi barədə razılığa gəliblər. Türkiyə, Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan və Özbəkistanı üzv, habelə Türkmənistan, Macarıstan və Şimali Kipr Türk Respublikasını müşahidəçi kimi birləşdirən Türk Dövlətləri Təşkilatının (TDT) toplantısı kifayət qədər təmtəraqlı keçib. Liderlər nümayiş etdirməyə çalışıblar ki, TDT tam hüquqlu beynəlxalq oyunçuya çevrilib.

"Daxili siyasi və iqtisadi sabitlik, mühüm geostrateji mövqe, müsbət demografik vəziyyət və gənc əhali, nəqliyyat və logistika sahəsində əhəmiyyətli imkanlar, təbii ehtiyatlar, artan hərbi və hərbi-texniki potensial TDT-ni qlobal miqyasda mühüm oyunçuya çevirir", - Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev sammitdə qonaqları salamlayaraq bildirib.

Digər iştirakçılar da TDT-nin əhəmiyyətindən və "türk xalqlarının əbədi birliyi"ndən danışılıb. Məsələn, Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan qeyd edib ki, nisbətən qısa müddət ərzində Türkiyə özünün ailə şurası hesab etdiyi bu unikal təşkilat mühüm irəliləyiş əldə edib. TDT qlobal oyunçuya çevrilir, beynəlxalq aləmdə daha çox tanınır,

təsir dairəsini genişləndirir və əməkdaşlığı dərinləşdirir.

Bu uğuru möhkəmləndirmək üçün sammit iştirakçıları diqqəti digər ölkələr və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığın inkişafına yönəltmək qərarına gəliblər. Məqsəd TDT-ni Türk Dövlətləri Təşkilatına çevirmək və bununla da "beynəlxalq oyunçu kimi mövqeyini gücləndirmək"dir. Bu "artı"ya kim çevriləcək, onu görmək qalır. Ərdoğan TDT-ni indiki formada "strateji həmrəylik platforması" kimi xarakterizə edib. Təsədüfi deyil ki, Zirvə görüşündən sonra qəbul edilmiş Qəbələ Bəyannaməsi 14 səhifədən və 121 bənddən ibarətdir. Tərəflər iqtisadiyyat və ticarət və investisiya əməkdaşlığından tutmuş (Transxəzər Beynəlxalq Nəqliyyat Marşrutunun inkişafına diqqət yetirməklə) sərhəd təhlükəsizliyi və kibertəhlükəsizliyə qədər (Qazaxıstan Prezidenti Qasım-Jomart Tokayev "sərhəd tanımayan yeni təhlükə" ilə mübarizə üçün Kibertəhlükəsizlik Şurasının yaradılmasını təklif edib) geniş spektrdə əməkdaşlığı müzakirə ediblər.

Digər məsələlərlə yanaşı, liderlər müdafiə sənayesi, energetika və kommunikasiyalar, eləcə də mühüm faydalı qazıntıların çıxarılması sahəsində əməkdaşlığa başlamaq barədə razılığa gəliblər. Onlar həmçinin xarici siyasət məsələlərini - Qazza zolağında, Suriyada və Cənubi Qafqazda baş verənləri müzakirə ediblər. Prezidentlər xarici işlər nazirlərinə aktual məsələlərlə bağlı mövqelərini əlaqələndirmək üçün daha tez-tez görüşməyi tapşırıblar.

V.VƏLİYEV